

Tichá, Zdeňka

[Hrabák, Josef. K metodologii studia starší české literatury]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1962, vol. 11, iss. D9, pp. 260-262

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107524>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

tického významu, rozbor Štúrova vztahu k austroslavismu a maďarské revoluci, zařazení Štúrova literárního programu do souvislosti slovanských a vůbec evropských. Kochol dobře ukazuje na příčiny Štúrova negativního vztahu k evropskému romantismu: vidí je v Štúrově přesvědčení o nutnosti spojení osobního a společenského principu v uměleckém díle. Tomuto názoru nevyhovoval vypjatě individualistický ráz evropské romantiky, vůči níž se proto Štúr — často ovšem neprávem a bez pochopení jejího objektivně společenského významu — stavěl negativně. — Důležitý je také rozbor Štúrova vztahu k lidové poezii: Kochol ukazuje na Štúrův tvořivý vztah k hodnotám folklorním, které měly sloužit za podklad a podnět, nikoli jen za pasivní vzor umělé tvorby. Vůbec značnou a zaslouženou pozornost věnuje štúrovská partie Dějin literárně estetickým názorům Štúrovým: moment dialektické jednoty, složky subjektivní a objektivní, požadavek souladu částí a celku a přesvědčení o nutnosti shody mezi jazykem a národním duchem díla tvoří — jak se zde podrobně dovozuje — páteř Štúrova uměleckého programu. Z hlediska literárních souvislostí česko-slovenských bývalo by možno blíže konfrontovat štúrovskou estetiku s literární teorií Jungmannovou, popřípadě s názory českých radikálních demokratů. Shody i difference ukázaly by totiž jednak na souběžnost nejprogressivnějších literárních proudů českých i slovenských, jednak na specifickou podmínku, úkol a cíl obou literatur, odrážející se markantně i v oblasti literárně teoretické.

Vedle Štúra jsou jednotlivé monografické kapitoly třetí části věnovány Samu Chalupkovi, Andreji Sládkoviči, Janku Kráfovi, Janu Bottovi, Janu Kalinčiakovi a Jozefu Miloslavu Hurbanovi. Tyto monografické kapitoly mají dva společné kladné rysy. Především jsou poměrně značně organickou součástí celé partie o štúrovském romantismu, což znamená, že se soustřeďují k určitému centrálnímu problémovému okruhu (otázky romantismu a realismu, národně společenské funkce štúrovské literatury, otázky slovanství) a tak vlastně zevrubněji dokládají základní teze obecných výkladů. — Druhou společnou předností monografických kapitol je skutečnost, že při základně syntetickém pohledu na dílo jednotlivých autorů dostalo se poměrně dosti místa i analýze tvárných prostředků, charakterizujících toho kterého básníka a jeho hlavní práce. Tím dosáhl V. Kochol názorného rozlišení jednotlivých štúrovův jako osobitých uměleckých typů, z nichž každý — přes spojující rysy ideové — plní v dané vývojové epoše svůj specifický tvůrčí úkol.

Druhý svazek Dějin slovenské literatury představuje syntézu i vyvrcholení dosavadních badatelských výzkumů v oblasti literárně obrozené problematiky na Slovensku. Syntézou je v tom smyslu, že citlivě a uváženě shrnuje nejcennější vědecké poznatky starší a těží z nich pro nové zkoumání; vyvrcholením dosavadního vědeckého poznání slovenského literárního obrození je proto, že představuje první souhrnné zpracování daného vývojového úseku — který má z hlediska národních i literárních dějin slovenských základní význam — na principech historického materialismu a na základě nového pramenného studia i nově hodnotícího přístupu k látce.

Dílo přinese prospěch nejen dalšímu odbornému bádání v dané oblasti, ale i širším kruhům zájemců, zejména vysokoškolskému studentstvu. Možnostem takového mnohostrannějšího využití díla napomáhá jak přístupný a jasný ráz výkladů, tak doprovodný aparát (podrobný seznam literatury u každé kapitoly) a zejména cenný obrazový materiál, dobře přispívající k vybavení dobového ovzduší jednotlivých epoch.

Dušan Jerábek

Josef Hrabák, **K metodologii studia starší české literatury**

(vyd. Universita J. E. Purkyně, filosofická fakulta v Brně, SPN 1961, stran 118).

V několika posledních letech vyšla z pera Josefa Hrabáka řada průkopnických a podnětných publikací, která zabírá širokou rozlohu literárněvědných problémů od nejstarších dob naší literatury až po současnost. Společným rysem těchto prací je snaha kriticky sledovat badatelské výsledky několika vědeckých generací a odhalovat klady i záporny literárněvědných metod. Tomuto tvůrčímu vědeckému usilí přináší poučení a podněty také práce *K metodologii studia starší české literatury*. Přitom ovšem, ačkoli sám titul publikace hovoří o literatuře starší, obsahuje práce důležité poznatky a podněty i pro literární vědu zabývající se obdobními novějšími a nejnovějšími, neboť autor neustále konfrontuje badatelské postupy potřebné při práci s literaturou starší s postupy nutnými pro literaturu novou, a tím ověřuje únosnost určitých metod literárněhistorické práce.

Publikace je rozdělena do šesti větších celků podle okruhů problematiky, jíž se autor zabývá: *Význam studia starší české literatury* (str. 7–23), *Vymezení základních pojmů* (24–35), *Některé zvláštnosti při práci s textem* (36–49), *Některé zvláštnosti literárního procesu v starší době* (50–64), *Mezery v dosavadním poznání starší české literatury* (65–83), *O marxistické dějiny starší české literatury* (84–97). Vzhledem k tomu, že některé zásady, o nichž autor hovoří (hlavně v části 1., 2. a 4.), snaží se již alespoň zčásti a s větším či menším úspěchem badatelé o starší české literatuře při své práci uplatňovat, všimneme si blíže těch partií, které bude nutno řádně promýšlet a ovšem také brát v úvahu při práci, neboť dosud některé zásadní poznatky těchto partií jsou stále ještě pomíjeny: jde o kapitoly 3., 5. a 6.

Především bude nutno promýšlet Hrabákovy připomínky k problematice práce s textem. Z kritickovydatelské praxe u nás, i z některých statí věnovaných této problematice, je více než zřejmé, že Hrabák oprávněně vytýká jako chybu práce v tomto oboru ahistorický přístup k textu a uplívání na mechanických metodách filologických. Autor zde instruktivně vysvětluje (v partii *Vztah ústní slovesnosti k písemnictví v starší době a Volba základního textu pro studium*), jak je možno se ubránit ahistorickému pohledu na text. O tom, jak hluboce se Hrabák zamyslel nad textologickými problémy, svědčí jeho výklady v partii *Volba základního textu pro studium a Některé otázky ediční práce*. Při studiu těchto kapitol si chtě nechtě uvědomujeme, že naše textologie jen výjimečně přistupuje k otázce stanovení základního textu s vědomím, že jde o otázku především noetickou, jak ukazuje Hrabák. Jen málokeré zásady pro práci s texty do 15. století dají se využít i pro práci s texty mladších období (např. doplňování kvantit, přepis různých tvarů „nespisovných“, přepis počeštěných cizích slov atd.), ale přesto dosud nemáme ani v hrubých rysech vypracovány zásady pro vydání památek 16.–18. století — jako by se zapomnělo na to, že se nedají násilně roubovat pravidla mající své oprávnění při edici textu z období do 15. století na díla o 300–400 let mladší, a dokonce že se nedají aplikovat na památky původu pololidového a lidového. Právě proto pokládám za zvlášť podnětné Hrabákovu upozornění na požadavky, které klade na editora jednak existence písemnictví, jednak existence ústní lidové slovesnosti v starší literatuře. Přitom je nutné zamýšlet se také nad problémem tzv. vývoje textu. Hrabák dobře ukazuje, že se toto hledisko, vlastně novověké, nedá mechanicky přenášet na ediční práci s texty starší literatury. S tím souvisí i otázka uvádění variant u textů, které se dochovaly v několika zněních z různých dob. I nad ní se autor zamyslel (*Některé otázky ediční práce*) a vyslovil mínění, že je třeba při uvádění variant mít na zřeteli především určení edice.

V kapitole *Mezery v dosavadním poznání starší české literatury* všimá si Hrabák nejen období a větších celků, které bude třeba velmi důkladně prozkoumat (literatura 16. století a literatura doby pobělohorské; texty směřující k lidovosti), ale upozorňuje na dílčí úseky a témata, přes které vede cesta k řešení problematiky celých období, a přitom klade důraz zejména na archivní průzkum. Z památek směřujících k zlidování literatury je důležité studium tvorby příležitostně a časově i s časovou tvorbou úzce související studium politické produkce pamfletické. K procesu zlidovování přispěly, jak ukazuje Hrabák, i knížky lidového čtení a jármareční písně. Autor upozorňuje také na význam studia skladeb pobělohorské rukopisné literatury, které se dostávaly do popředí literárního procesu souběžně s tím, jak se přesouvalo těžiště literárního života do tvorby lidové a pololidové. I když některé z těchto okruhů nestály až dosud úplně v pozadí vědeckého zájmu, nebyly většinou zkoumány jako fakty literární (tj. nebyly považovány za hodné rozboru uměleckého) a nebyly zkoumány ve vzájemné souvislosti (např. by si zasloužilo pozornosti studium vztahu témat lidového čtení a kramářských písní, pokud tato témata přejímaly, nebo vztahu kramářské písně a písně lidové) a v souvislosti s literaturou „vyšší“. Pokud jde o mezery v bádání o literatuře 16. století, je důležité zejména Hrabákovu upozornění na zvláštní význam tzv. latinského humanismu ve vztahu k české skutečnosti (tj. bude potřebí spojit bádání o latinské humanistické tvorbě s bádáním o souběžné humanistické tvorbě české a neizolovat humanistickou tvorbu českou od ostatní český psané, nehumanistické literatury). Přitom autor správně připomíná, že vylučnost latinské humanistické produkce je relativní a že je dána spíše jazykovou formou než obsahem. Kromě toho názorným srovnáním zcela odlišného poslání a sociálního zakončení latinské produkce humanistické s posláním latinské produkce středověké ukazuje Hrabák, že i jazyková nesrozumitelnost latinských spisů byla v 16. a 17. století daleko menší než ve středověku v důsledku rozvoje školství. Naléhavýra úkolem je oživení ediční praxe na poli české i latinské humanistické tvorby a rychlé vydávání dalších svazků Rukověti k písemnictví humanistickému. Současné bádání však také ukazuje, že v období renesance budeme musít věnovat daleko větší pozornost humanistické tvorbě vznikající v různých našich městech, která se shromažďovala do sborníků latinských i českých a ukazuje zajímavým způsobem kulturní výši regionů v předbělohorské době. Zkoumání této problematiky nám nepochybně

pomůže i v osvětlení některých písmáckých výtvorů z období pohélohorského. V oblasti literatury pohélohorské vidí autor jako nejnaléhavější úkol studium lidové a pololidové tvorby, neboť ta se stala vlastně páteří literárního procesu zejména v 18. století. Je ovšem nutné nezapomínat ani na tvorbu oficiální a sledovat obě větve ve vzájemném vztahu. Hrabák stanoví pro toto období tři okruhy otázek, které bude nutno řešit: 1. jakou úlohu hrála v literárním procesu lidová tvorba, 2. jak se odrážel život lidu v tvorbě oficiální, 3. jakou úlohu hrála tvorba pololidová (zejména tzv. rukopisná literatura). Zkoumání bude o to složitější, že nestačí se zabývat v tomto období slovesnou tvorbou bez zřetele k funkci určitých regionů, jež se dozajista proti předchozím epochám zvětšila.

Hrabákovou zamyšlení nad dosavadními nedostatky literárněvědné práce a poukázání na naléhavé úkoly, které čekají na řešení, organicky vrcholí v šestém oddílu knihy; autor tu shrnuje a formuluje požadavky, které musí být respektovány při práci marxistického literárního historika zkoumajícího starší českou literaturu. Vyjímám alespoň některé z nich: autor klade důraz na hluboké pramenné studium nejen v oblastech, které dosud čekají na zpracování, ale i tam, kde už látka byla snesena buržoazními vědci; s tím pak souvisí i potřeba prací bibliografických a edičních. Jak správně upozorňuje Hrabák, je ovšem tím vším nesmírně ztížena práce badatele o starší literatuře, který je v daleko těžším postavení než historik literatury novější: má zvýšenou odpovědnost vůči publiku, které nemůže literární fakty jim vykládané tak ověřovat, jak je tomu u literatury nové, materiálové studium je pro něho daleko obtížnější (složitější zpracování materiálu po technické stránce, práce s fragmenty, nečitelnost rukopisů, nutnost znát starší jazyk, němčinu, latinu atd.), musí provádět daleko větší abstrakci při kreslení obrazu literárního procesu v starší době atp. Pokládám za zvláště správné, že si autor všiml také otázek badatelské specializace v oboru starší literatury. Je nejvš třeba zabývat se tímto problémem, a to proto, že především historikové nové literatury se stále ještě dívají na něj příliš zjednodušeně: zatímco v bádání o nové literatuře je běžným jevem to, že se badatel zabývá jedním autorem (a nezřídka jen některou částí díla toho autora), bývá pokládáno za přílišnou specializaci ve starší literatuře to, že se badatel zabývá např. pololidovou tvorbou pohélohorskou, ba dokonce často i to, že se zabývá „jenom“ starší literaturou.

Promyšlení všech speciálních otázek, které vyvstávají při bádání o starší literatuře, vede Hrabáka k závěru, že kromě všech zmíněných problémů je nutno mít na zřeteli při psaní dějin starší české literatury i zvláštní poslání těchto dějin. Vidí je v tom, že takové dějiny musí nampoze suplovat i četbu; jejich zaměření mělo by tedy být spíše teoretické a informativní (naproti tomu dějiny nové literatury je třeba zaměřovat více k čtenářské praxi). Literárněhistorická látka v nich musí být zpracována zvláštním způsobem, který spočívá v tom, že je třeba vybírat přísně fakta, ale základní díla musí být probírána daleko podrobněji nežli v dějinách nové literatury a při rozboru jejich umělecké výstavby je nutno mít stále na zřeteli souborou básnickou teorii.

Nejdůležitější a nové poznatky, které přináší publikace Josefa Hrabáka *K metodologii studia starší české literatury*, jež jsem se snažila postihnout v této stati, svědčí jistě dostatečně o tom, že jde o práci nadmíru potřebnou i podnětnou, k níž se budeme často vracet.

Zdeňka Tichá

Mojmír Grygar, **Umění reportáže**

(Praha 1961, Československý spisovatel, 173 stran).

K literárním a publicistickým útvarům, které pohotově reagují na problémy dne, náleží reportáž. V naší literatuře sehrál tento druh především od doby Nerudovy významnou úlohu. V dvacátých a třicátých letech tohoto věku došlo k mohutnému rozkvětu reportáže. Svědčí o tom např. jména předních autorů reportáží E. E. Kisch, J. Reed, L. Rejsnerová, I. Olbracht, M. Majerová, J. Fučík, V. Káňa, G. Včelička aj. Tehdy došlo i k diskusím o tomto druhu umělecké publicistiky. V centru stály dvě otázky: Nahradí reportáž román? Je reportáž uměleckým druhem? Další vývoj odpověděl na první otázku záporně, na druhou otázku kladně.

O reportáži měli jsme z let třicátých — vedle poznámek B. Václavka, J. Fučíka aj. — několik studií: kromě „kacířského“ článku E. E. K i s c h e *Román? Ne. Reportáž* (1930) a jeho článku *O reportáži* (1935) byla tu stať G. L u k á c s e *Reportáž nebo umělecká tvorba* (v knize